

Prilog poznavanju starih putova i naselja u Podravini

Antička magistralna cesta Petovio – Mursa i antičke postaje na njemu u području đurđevačke Podravine

Prostorno komuniciranje ljudi bilo je i u granicama današnje Jugoslavije prisutno još u vrijeme daleke prehistorije, međutim, trase prometnica kojima su ljudi iz tog, prvog društvenog uređenja komunicirali u velikoj mjeri moramo samo nagađati iz razumljivih razloga – neočuvanosti.

Ali ceste koje su od početka imale veću važnost nakon niza korigiranja, ustalile su se i zadržale u toku dužeg vremenskog razdoblja.

Tada se pojavljuju Rimljani koji njima pogodan dio zatečenih cestovnih komunikacija dograđuju i izgrađuju sasvim nove, i to s posebnom pažnjom i vrlo korektno –radi svojih, isključivo vojničkih (osvajajčkih) interesa –pa je stoga situacija s cestama rimskog porijekla mnogo jasnija.

Međutim, topografska nam je preciznost trasa svih tih cesta u velikoj mjeri do danas (prema literaturi) ipak nepoznata, što je, pored razornog djelovanja vremena, isključivo u nadležnosti čovjeka, koji ih je uništavao (npr. odvoženjem materijala od kojega su građene) i do danas slabo istraživao i istražio. Stoga je sastaviti mozaik (topografski ekzaktnu sliku) svih starih više i manje važnih puteva u Jugoslaviji, pa i na manjim područjima, gotovo nemoguće učiniti.

Mnogo bi se lakše i jednostavnije to izvodilo kada bi se obrađivali fragmenti jedne takove cjeline (po političko-teritorijalnim jedinicama) što više sistematski, pregledavanjem terena, pa bi nakon određenog vremena

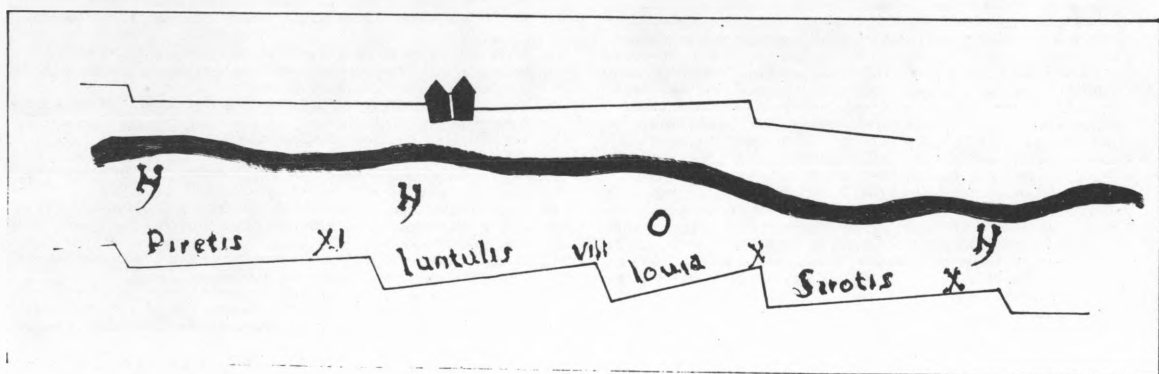
niz takvih obrada moglo popuniti spomenuti mozaik i štošta razjasniti na znanstveno-historijska pitanja koja se često postavljaju, a vezana su za trase tih cesta: ubikacije starih naselja kojima znamo ime, ponekad i porijeklo, ali ne i lokaciju itd.

Ovom prilikom ćemo se baviti jednim takvim fragmentom poznate ceste koja je u doba Rimskog carstva povezivala najkraćim putem područje Emone (Ljubljane), preko Poetovia (Ptuja), Murse (Osijeka) s područjem Sirmiuma (Srijemske Mitrovice) i Singidunuma (Beograda).

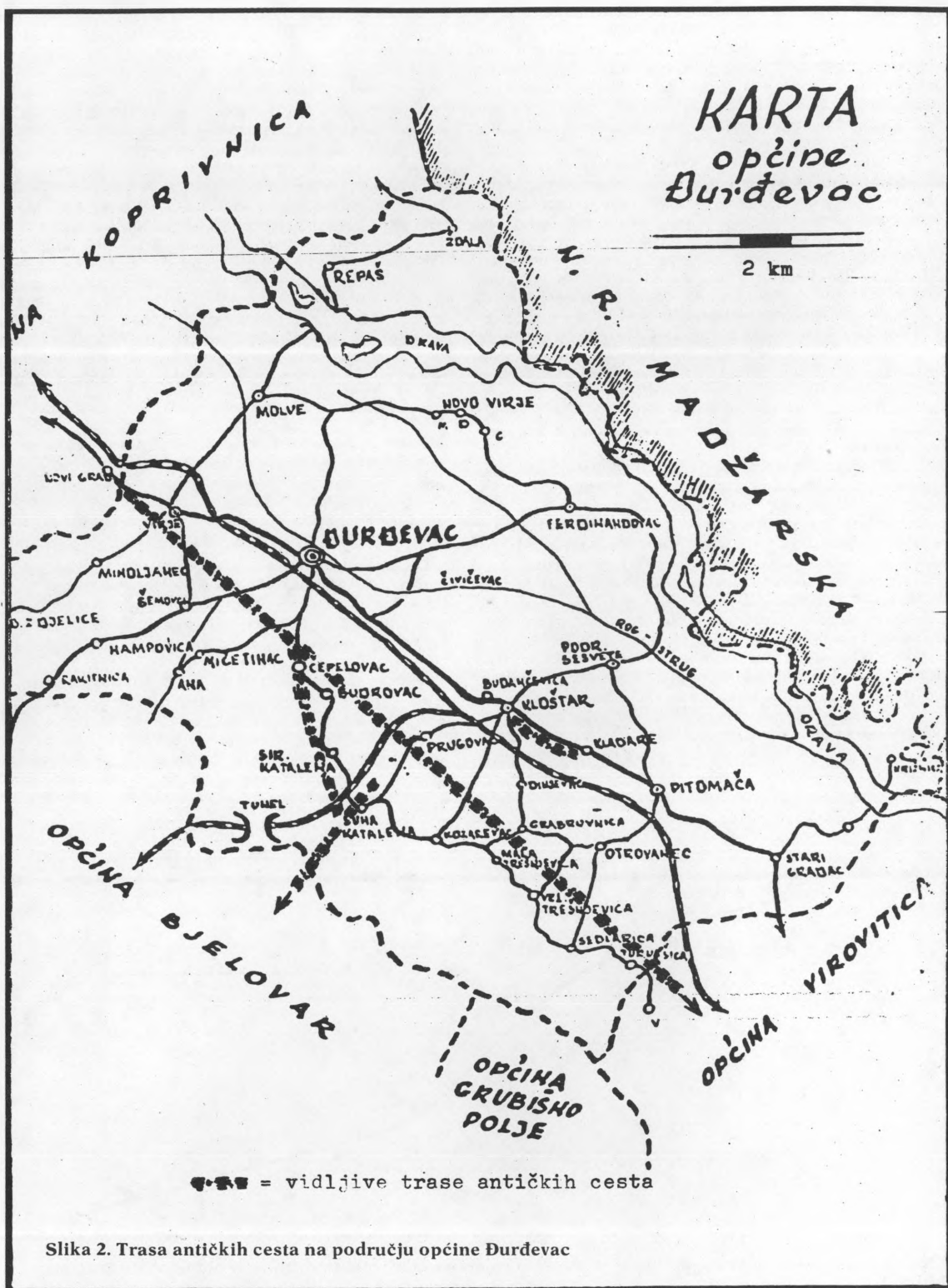
Ova je cesta bila od velike važnosti posebno stoga što je prolazila pored rimskog limesa na sjevernom dijelu rimske pokrajine Panonije, te omogućavala po potrebi brzo prebacivanje i raspoređivanje vojnih snaga preko spomenutog područja i na to područje. Stoga je, što je logično, ova cesta, kao i gotovo sve druge, bila izgrađena što ravnije, da se duljina puta što više smanji i time dobije na vremenu.

1. Trasa antičke ceste Poetovio – Mursa u đurđevačkoj Podravini

Spomenuta je cesta (magistrala) Ptuj – Osijek (Poetovio – Mursa) dijelom prolazila kroz današnju Podravinu, a cijelom svojom duljinom gotovo paralelno s rijekom Dravom i rimskim limesom na ovom dijelu carstva.¹

Slika 1. Fragment Tabule Peutingeriane s naznačenim postajama između Piretisa i Sirotisa

Prema nekima se trasa te ceste nalazila djelomično na trasi jedne starije ceste, koja je postojala i bila upotrebljavana još u prehistorijskim vremenima (9, 10), pa se može reći da je u to vrijeme ovo bio samo običan zemljani put, ali već tada često upotrebljavan, potreban, neizbježan ponekad, kojega su Rimljani, negdje na razmeđu era, tako uredili da je sasvim odgovarao njihovim potrebama.

Trasa te ceste, tok koje ćemo pratiti otprilike na području današnje općine Đurđevac, na ovom je dijelu današnje Podravine vidljiva za pogodnog vremena (posebno nakon proljetne obrade agrarnog zemljišta) čak na više od 90% njezine duljine kroz to područje. Ovdje treba napomenuti da u ovaj prikaz ne uključujemo određene korekcije te trase, budući da se one danas, ako ih je i bilo još u vrijeme Rimljana, ne mogu utvrditi, pa stoga donosimo samo zatečene i vidljive ostatke ceste, koji se mogu pripisati toj magistrali i koji su mogli biti u upotrebi u toku 1000 i više godina, koliko je cesta potrajala. U ovom se kraju ona zadržala u upotrebi kao glavna komunikacija sa spomenutim područjima sve do srednjeg vijeka (najčešće pod imenom »via magna«) a dalje navedeni ostaci sigurno su bili korišteni još i mnogo ranije (cestu su zatekli i zadržali Slaveni prilikom svoje seobe) jer je cesta isuviše korektno napravljena da to ne bi bilo točno, a na što nas navode i brojne druge činjenice.

Ovdje ona pravi jednu čak izuzetno ravnu traku, koja se ipak na pojedinim mjestima sačuvala u onom obliku kakav je imala najvjerojatnije još u doba Rimljana.

Prolazila je pravcem sjeverozapad (od Ptuja) – jugoistok, a još se uvijek vidi da je bila izgrađena od oko 30 do 40 cm debelog sloja žutog šljunka (kakvog ima i u Bilogori) i to u širini od 3 do 5 metara.

Počev od Osijeka (jugoistoka – uzvodno desnom stranom rijeke Drave) ona u područje današnje općine Đurđevac ulazi kod sela Turnašice. Od Špišić Bukovice (gdje su njezini tragovi vrlo dobro vidljivi i koje je još prije 15-ak godina istražio i na kartu ubilježio fra. Bogdan Cvetković, sve od Špišić Bukovice do Vukosavljevice (16)) ona ide prema sjeverozapadu.

Kod tog se mjesta ona uočava točno iznad samog početka obronaka Bilogore (kojih 100 metara od kote 146) iznad predjela Zidine. Odatle ide sve bliže današnjoj željezničkoj pruzi Virovitica–Koprivnica s kojom sve do same Vukosavljevice ide gotovo paralelno. Kod Vukosavljevice (nešto zapadnije od nje) skreće na kratko prema sjeveru i nastavlja dalje prema Turnašici prolazeći kroz najsjeverniji dio tog naselja.

Od Turnašice cesta ide sve do najsjevernije točke sela Sedlarice (južno od predjela Veliko polje i Konačine između Otrovanca, Sedlarice i Velike Črešnjevce) –na oko 50 metara sjeverno od školskih zgrada u Sedlarici – odakle se trasa nastavlja do južno od predjela Gložige (između Velike Črešnjevce i Otrovanca) – oko 200 m sjeverno od kote 140 – i nešto južnije od mosta u Velikoj Črešnjevici (na račvanjima putova za Grabrovnicu i Malu Črešnjevicu) siječe glavnu asfaltnu cestu, kao i potok, što prelazi kroz to selo. Od Velike Črešnjevce nastavlja se ravnom trakom sve do oko 300 metara sjeverno od račvanja putova za Malu i Veliku Črešnjevicu i Grabrovnicu, te Babičanku (kod tzv. Vaktarne) i ide dalje prema Grabrovnici.

Kroz Grabrovnicu trasa ceste prolazi sredinom groblja, južno od sela, zatim ide iza najzapadnijih dijelova sela od kuda produžuje između predjela Podnatize, Peški, Krčevine i Kladjje, pa ide jugozapadno pored Veselog brijega, preko Vargičevog brijega sve do kroz sam centar Prugovca, sjeverno od groblja.

Od Prugovca se nastavlja preko tzv. Brodišta (sjeverozapadno od kote 151 zapadno od Prugovca), Velike seče, Velikih delkov, Čambenice i ide sjeverno iznad sela Budrovca i Čepelovca (prolazi pored kote 146 sjeverno od Čepelovca – zapadno od tamošnje asfaltirane ceste Đurđevac – Čepelovac koju i siječe).

Odatle ide do blizu kote 152,8 (predio Leščan), 148 (sjevernije od Mičetinca), zatim do Careve glave (kota 158,5) i dalje kroz predjele Podgorice (sjeverno od Semovca), Veliko podolje (južno od Virja) i konačno do samog centra Novigrada Podravskog, prolazeći južno od kote 154, koja se nalazi južno od ceste Virje–

Slika 3. Trasa antičke ceste po kojoj je u tekstu mjerena udaljenost od Ptuja (Poetovia) do Osijeka (Murse)

Novigrad Podravski. Dio »vie« od Čepelovca do Novigrada Podravskog spominje se već 1201. i 1270. god. (26)

Cijela spomenuta etapa ceste uglavnom je vidljiva kao 10 do 15 a i više metara široka traka nešto svjetlija zemljišta pomiješanog sa šljunkom. Ima mjesta gdje se ona vidi i kao dosta debeli sloj šljunka: kod Grabrovnice (pod vrtovima kuća br. 27–33 na jugozapadnom dijelu tog sela – zapadno od glavne tamošnje asfaltirane ceste) čak kao 30-ak centimetara debela traka šljunka široka oko 3,5 m, jugoistočno od Prugovca (između putova koji od Veselog brijega, sjeverno od Kozarevca, idu prema zapadu, prema Prugovcu) kao 20-ak cm debela traka šljunka, istočno od najsjevernijih dijelova Sedlarice (na oko 800 m jugoistočno od školskih zgrada u tom selu) itd.

Trasa ceste prolazi uglavnom po nešto višem terenu od onog što se nalazi sjevernije od nje i uvijek zaobilazi prostore za koje se može reći da su inundaciono područje rijeke Drave: uopće mu se ne približava već ide nekako po predbilogorskom prostoru plićeskog porijekla.

Nadmorska visina zemljišta kojim prolazi uglavnom se kreće između 125-og i 145-og metra. Možemo reći da prolazi prilično paralelno i s trasom današnje podravске magistrale i to na udaljenosti koja varira od oko 2 pa do oko 5 kilometara.

Na pojedinim mjestima se njezina trasa uočava i na područjima koja su do prije 10-ak godina vrlo močvarna, ali se čini da ona nisu bila takva i prije 500 i više godina.² Na takvim je mjestima cesta (a i srednjovjekovni nalazi keramike na pojedinim lokalitetima koji se nalaze na nekoliko takvih mjesta pored nje) pokrivena s nekoliko centimetara ritškog zemljišta (što nam govori o naknadnom postojanju vlažnog zemljišta) dok se pored njezine trase još i danas pronalaze ogromni panjevi i veliki ostaci korijenja hrastovog drveta.

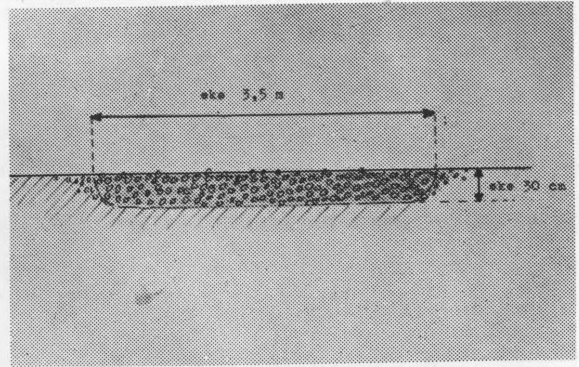
Močvara je bilo mnogo sjevernije od ceste – otprilike od trase današnje magistrale i dalje – i sasvim bi bilo nelogično da bi Rimljani, kojima su trebale prohodne i brzoprolazeće ceste, izgradili trasu jedne tako važne komunikacije posred močvara, makar to bile i samo kraće etape.

Zaobilaznice tih do nedavno močvarnih terena, ako ih je uopće i bilo, nisu poznate i ne uočavaju se.

Čini se da je u doba Rimljana zemljište oko te ceste bilo, osim onoga koje je ondašnje stanovništvo obrađivalo, isključivo šumovito.

Kao što pokazuju arheološki nalazi iz doba antike veliki je dio područja blizu ceste i na ovoj ruti bilo nastanjeno i pogodno za to i u doba dominacije Rimskog carstva u ovim krajevima: nalazi arhitekture u Novigradu Podravskom, alata i k tomu jedan kapitel na Gradišću u Virju, keramički nalazi u Čepelovcu, dvije rimske ploče s natpisom kod Đurđevca kao i nešto keramike iz samog Đurđevca, novac i mogući ostaci antičke postaje i kaštela u Prugovcu, kasnoantički nalazi iz Suhe Katalene, nalazi arhitekture u Sirovoj Kataleni, kasnoantički grob u Velikoj Črešnjevici, novac i keramika u Pitmači, novac zajedno s keramičkim nalazima i ciglom u Otrovancu, novac u Turnašici i Špišić Bukovici.³ U području ovih nalaza u pravcu Ptuj – Osijek nema nalaza tragova trase neke druge ceste slične spomenutoj.⁴

Hodajući spomenutom trasom antičke ceste pronašao sam u toku proljeća 1986. god. širom njezine dužine na njoj mnoštvo raznoraznih dijelova starih predmeta: rimske srednjovjekovne keramike (posebno srednjo-

Slika 4. Presjek antičke ceste (ostaci nađeni u Grabrovnici)

vjekovne, pa i one koja se može pripisati ranom srednjem vijeku), starog stakla, nekoliko čavala (valjda s potkova) – uglavnom srednjovjekovnih – pa čak i dio obrađenog granita, koji je, vjerojatno, ostatak nekog kamenog oruđa.

Sve nam spomenuto potvrđuje autentičnost ove trase, koja je na relaciji Ptuj – Osijek bila upotrebljavana sigurno od antičkih vremena, dok je, da bi se stekao takav dojam i uvjerenje, dovoljno samo prošetati njezinom duljinom u rano proljeće kada se najbolje vidi.

Njezina trasa, koja se danas još uvijek relativno dosta dobro vidi, svake se godine uslijed obrade zemljišta modernom mehanizacijom, jer cesta prolazi uglavnom po agrarnim površinama, sve više proširuje i pomalo postaje samo vrlo široka traka zemljišta sa sve manje šljunka. Dosta je šljunka s ceste odzvonilo stanovništvu nakon njezinog »zatvaranja« negdje u XVII. stoljeću i upotrebljavalo ga za privatne potrebe, jer je mnogo jednostavnije (a što nije bilo zabranjeno) bilo stanovništvu koje je živjelo u njezinoj okolini, dovesti šljunak s nje nego odlaziti na Dravu ili u Bilogoru.

Danas je ono malo šljunka što je preostalo (ali svakako dobro vidljivog) više ne odvozi ili se to događa vrlo rijetko.

Svakako je trasa te ceste u ovom dijelu, kao i mnogim drugim dijelovima sjeverne Hrvatske kojima prolazi važan kulturno-historijski spomenik jedne minule epohe, kog bi trebalo na neki način zaštititi i što bolje sačuvati za dolazeće generacije (vidi priložene karte).⁵

2. Prilog ubikaciji antičkih naselja pored trase antičke ceste u đurđevačkoj Podravini

Kao što je već od ranije poznato na ovoj se trasi antičke ceste moralo nalaziti nekoliko naselja (s mansio ili mutatio postajama) koja su postojala u doba dominacije Rimskog carstva u ovim dijelovima Hrvatske.

Postoji nekoliko izvora iz kojih saznajemo njihova imena, međutim, do danas ona još uvijek nisu ubicirana na znanstveno prihvatljive lokacije, pa ćemo stoga, kako je danas poznata trasa ceste i važnijih joj sporednih putova, ovdje dati prilog toj ubikaciji oslanjajući se uglavnom na danas poznate arheološke lokalitete i nalaze i uspoređivanje udaljenosti naznačenih u izvorima prema današnjem stanju udaljenosti između pojedinih lokaliteta i nalaza pored antičke ceste.

	Avionska udaljenost OSIJEK	Cestovna udaljenost OSIJEK	Avionska udaljenost PTUJ	Cestovna udaljenost PTUJ
VIROVITICA	130	106	131	141
VIRJE	140	144	94	103
KOPRIVNICA	156	161	78	86

– Avionske i cestovne udaljenosti (trasom antičke ceste) od Osijeka i Ptuja do Virovitice, Virja i Koprivnice (u kilometrima – približno)

	Tab. Peut.	Itin. Hier.	Itin. Ant.
Mursa – Sirotis	–	97,6	100,5
Mursa – Lentulis	–	?	145,8
Mursa – Piretis	–	?	?
Poetovio – Sirotis	–	?	149,4
Poetovio – Lentulis	–	105,1	103,6
Poetovio – Piretis	–	88,8	?

– Udaljenosti koje su naznačene u Tabuli Peutingeriani, itinerarima Hierosolimskom i Antoninskom od Murse i Poetovia do Sirotsa (Serote), Lentulisa (Luntulisa) i Piretsa (Piretura) – u kilometrima

Jedna od nevolja je u tome što dalje spomenuti izvori ne donose sasvim jednake razmake između pojedinih stanica (naselja); ne postoje dva izvora s jednakim podacima, pa tako nisu naznačene jednake udaljenosti ni između Poetovie (Ptuja) i Murse (Osijeka), »krajnjih« točaka na ovoj cesti.

Prema itineraru Hierosolimskom (»itinerarium Hierosolymitanum – Burdigalense«, izrađenom 333. god za kršćanske hodočasnike iz Burdigale u Jerusalem (7, 11, 21)) udaljenost od Poetovia do Murse iznosi 244 km. Avionska udaljenost između ta dva mjesta, odnosno Ptuja i (Donjeg grada) Osijeka je oko 234 km. Itinerar Antoninski (III. st.n.e.) – pisan za vremena cara Karakale (11,21) – koji spominje samo gradove i mansio, znači veće postaje, navodi da je udaljenost od Poetovia do Murse 249 km. Prema Tabuli Peutingeriani (21) duljina je te ceste mnogo manja nego u ova dva izvora i iznosi svega SLVI r.m. (r.m.= rimska milja = 1,48 km) što je 230 km. Vidimo da nedostaje kojih 15 kilometara.

Kao što vidimo, iz navedenih podataka ništa određeno i precizno ne možemo saznati o položaju, odnosno smještaju postaja Sirotis, Lentulis i Piretis, koje bez sumnje treba tražiti na dijelu hrvatske od Koprivnice do Podravske Slatine.

Isto možemo reći i za mutationes postaje Cardono, Iovia i Cocconis, koje moramo tražiti otprilike na području đurđevačke Podravine.

Jasno se vidi da je udaljenost prema (potpunim izvori-
rima) tin. Hier. i Ant. (srednja vrijednost udaljenosti) od Ptuja do Osijeka oko 247 km, što je, razumljivo, oko 13 kilometara više od zračne linije između ta dva mjesta.⁶

Prolazeci danas trasom te ceste od Osijeka, Virovitica dolazi na oko 106, Virje 144, a Koprivnica na oko 161. kilometru.

Prema itin. Hier. udaljenost od Murse do Serote iznosi 93,2 km, do Lentulisa 140,5 km, a do Piretura 158 km. Prema istom izvoru udaljenost od Poetovia do Piretura iznosi 85,8 km, do Lentulisa 103,5 km i do Serote 150,8 km. Pomoću spomenutih podataka (itin. Hier.) možemo reći da bi Serotu trebali tražiti negdje istočno ili jugoistočno od Virovitice između 10-og i 13-og kilometra, Lentolis između današnjeg Virja i trećeg kilometra od

Itin. Hier.	Tab. Peut.	Itin. Ant.
Mursa civitas 93,2 km	Mursa maior 97,6 km	Mursa civitas 100,5 km
mans. Serota 14,8 km	Sirotis 14,8 km	Serota
mut. Cocconis 17,7 km	Iovia 11,8	45,8 km
mut. Cardono 14,8 km	?	
mans. Lentolis 17,7 km	Lentulis 16,2 km	Lentulis
mut. Piretur 85,8 km	Piretis 88,8 km	103,6 km
civ. Petovione	Petavione	Patavione civ.

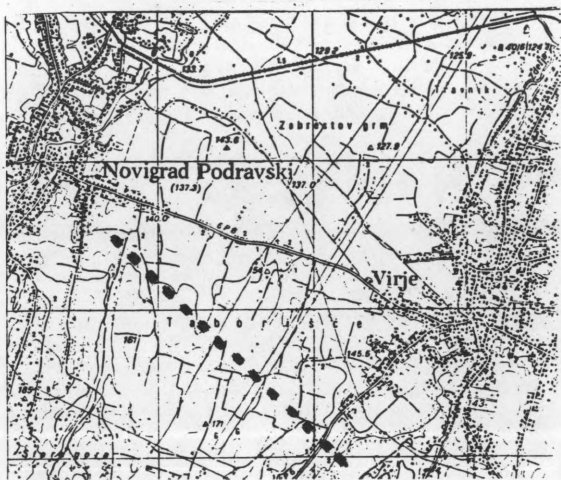
njeza jugoistočno, a Piretur od Koprivnice i to negdje južnije, tj. do 3–4 km jugoistočnije.

Prema Tabuli Peutingeriani i itineraru Antoninskom situacija je nešto drugačija.

U itin. Ant. Serota od Murse dolazi na 101, a Lentulis na 146. kilometru, dok od Poetovie Serota na 150, a Lentulis na 104. kilometru, pa je Serota oko 7 km (srednja vrijednost udaljenosti prema Virovitici) jugoistočno od Virovitice i Lentulis kod samog današnjeg Virja ili upravo to naselje.

Prema Tabuli, zbog greške do koje je došlo pri upisivanju udaljenosti i naselja između Sirotsa i Lentulisa, znamo samo udaljenosti od Murse do Sirotsa (97,5 km) i Poetovie do Lentulisa (105 km), te Piretsa (88,8 km). Prema ovome Sirotis bi se nalazio oko 10 km jugoistočno od Virovitice, Lentulis na oko 2 km jugoistočno od Koprivnice.

Sasvim je jasno da niti jedan izvor ne donosi iste udaljenosti od Osijeka ili Ptuja (Murse ili Poetovie) do nekog drugog naselja na antičkoj cesti između ta dva grada, osim do nekoliko onih koja dolaze među prvima, sve dok se male razlike ne počinju skupljati i tako povećavati (odnosno smanjivati) određene udaljenosti od Murse (odnosno Poetovia) do nekog naselja – udaljenosti i između spomenuta dva grada nisu jednake u svim

Slika 5. Trasa antičke ceste (magistralne) od Novigrada do Virja

izvorima stoga što nije odjednom mjerena udaljenost između njih, već mi sada zbrajamo sve udaljenosti koje su označene u tom razmaku.

Također možemo reći, da najvjerojatnije, svaki od ovih izvora za ono vrijeme (prema tome i danas) na svoj način donosi točne udaljenosti, jer treba računati s tim da je u svakom od njih određena udaljenost mjeren drugačije, npr. od sredine do početka postaje ili kaštela, naselja, od sredine do sredine ili pak kraja itd, pa se u više odjesečaka stvarala razlika i od više kilometara, budući, da je sigurno bilo mjesta koja su bila dulja ili su se nalazila kojih stotinjak metara udaljena od magistralne ceste, a koju udaljenost nije (ili, pak, jest) svaki od ovih izvora uračunao. Ipak te su udaljenosti i dosta slične iako se niti jedna udaljenost do i između za nas važnih naselja ne podudara s onom iz nekog drugog izvora.

(mut. Piretis ili Piretur)

U kraju južnije od Koprivnice jedno od najpogodnijih mjesta za lociranje jedne rimske postaje, odnosno samog naselja je selo Draganovec. Tu su pronađeni i ostaci antičke arhitekture, što je navelo Željka Dema (20), da upravo ovdje smjesti spomenutu postaju (koja u itin. Hier. dolazi na prvom mjestu od Lentolisa prema Poetovii), kao što vidimo, ne bez osnove. U oba izvora gdje se spominje ta postaja udaljenost od Koprivnice je gotovo identična i može nas dovesti ako ne do samog sela, onda barem do bliže okolice Draganovca.

(mans. Lentulis, Lentolis ili Luntulis)

Prema izvorima u odnosu na današnja naselja ta se mansio ili mansiones nalazila negdje kod Virja.

Najbliža pogodna lokacija za smještaj nekog naselja i kastruma iz vremena Rimljana upravo je samo današnje Virje, koje je, kao na nekakvom poluotoku, smješteno usred nizinskog, ali dosta vlažnog terena. Na lokaciji Gradišće u Virju pronađeno je antičkih nalaza (kao i onih iz prehistorije) dok za neke i sam raspored ulica

u ovom dijelu tog naselja i danas podsjeća na nekakav kastrum (19). To je povod da se postaja spomenuta u ovom podnaslovu gotovo uvijek smješta u Virje. Inače, na mjestu današnjeg Virja u srednjem vijeku je stajalo trgovište s utvrdom pod imenom Prođavić (spominje se već u XIII st.).

(mans. Sirotis ili Serota)

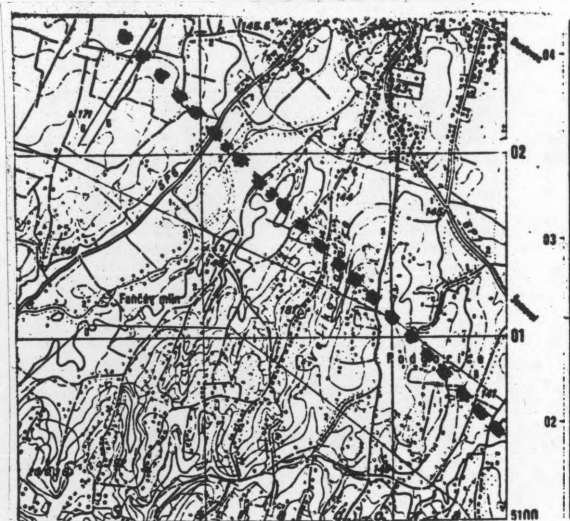
Kao što vidimo iz naprijed spomenutih izvora tu postaju nikako ne možemo smjestiti na mjesto današnjeg grada Virovitice premda je to naselje staro i više od 7 stoljeća, dok ovdje do danas nisu pronađeni nekakvi ostaci koji bi se mogli pripisati antici. Ovu bi postaju trebali tražiti negdje jugoistočno od Virovitice na udaljenosti od oko 10 kilometara.

U itineraru Hierosolimskom se, kako smo već naveli, između mansio postaja Serote i Lentolisa spominju dvije mutatio postaje: Cocconis i Cardono.

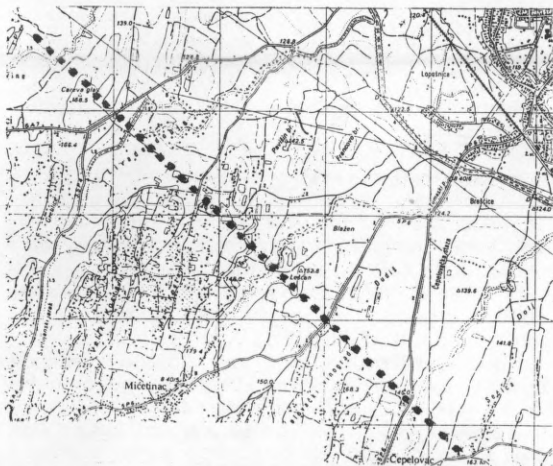
U Tabuli se, pak, u tom razmaku spominje samo postaja Iovia, međutim, ovdje je očito došlo do greške, što se jasno vidi, jer prema njoj udaljenost od Sirotisa do Luntulisa iznosi samo XVIII r.m. (26,6 km) dok je ta udaljenost u itin. Hier. i Ant. XXXII i XXXI r.m. – znači nedostaje kojih 15–17 km ili oko XII r.m.

Grešku i nije teško opravdati, jer Tabula potječe iz XIII. st. (1265.) i nije izvorni rad već je crtana prema »zemljovidu« izrađenom za cara Aleksandra Severa, koji pak ima temelje u radu Claudijeve supruge Agripine (I. st.). Dobila je ima po habsburškom vijećniku koji ju je posjedovao u XVI. st. (Konrad Peutinger 5, 11). Vidimo da je vremenski raspon između prvog rada i nije čak 12 stoljeća, pa i nije čudno što je došlo do greške.

Prema itin. Hier. od Lentolisa (od oko Virja ili samog Virja) na oko X r.m. (14,8 km) trasom antičke ceste dolazimo do bliže okolice današnje sela Prugovca. Poznato je da je u Prugovcu bio pronađen rimski novac (i to

Slika 6. Trasa antičke ceste (magistralne) od Novigrada do Mičetina

Slika 7. Trasa antičke ceste (magistralne) južno od Durđevca

u samom centru mjesta), dok je i sam njegov položaj vrlo povoljan za postojanje neke osmatračnice ili manjeg kastruma. Pored toga, od Prugovca bi se, od magistralne ceste, trebala odvajati dva sporedna puta (prema jugozapadu i sjeveroistoku).

U srednjem vijeku Prugovac je postojao pod istim imenom koje i danas nosi, a spominje se također već u XIII. stoljeću.

Na X r.m. od Lentulisa prema Mursi dolazi, prema itin. Hier., Cordono.

Na XII r.m. (17,7 km) od (oko Prugovca) Cardone, odnosno na XXII r.m. (32,5 km) od Virja (Lentulisa), antičkom cestom dolazimo otprilike do same Špišić Bukovice. U okolici Špišić Bukovice također je pronađen rimski novac. U kratkom prikazu o tom mjestu (16) fra Cvetković mutatio postaje Cocconis smješta južno od Špišić Bukovice na uzvišenje zvano Zidine i to ne sasvim bez razloga.

Naime, istočno od tog predjela postojalo je račvanje na kojem se odvajao sporedni put magistrali prema jugu sve do Daruvarskih Toplica (Aquae Balissae; 16), dok na jendom nadgrobnom spomeniku rimskog konjaničkog časnika Ulpija Kokecija stoji i slijedeće (24): »... ex Pannonia Superiore natus ad Aquas Balisas, pago Iovista, vico Coccenetibus...«, što znači, da se Cocconis nalazila u susjedstvu s Ioviom i to kod Daruvarskih Toplica, što ne znači ništa drugo nego: na magistrali kod račvanja za Daruvarske Toplice.

Prema studiji Antuna Mayera iz 1935. god. (6) porijeklo ovog toponima trebali bi tražiti u položaju naselja i to negdje na nekakvoj »kuki«, okuci, nekakvom zavoju ili možda račvi. Upravo je takav položaj predjela Zidine, dok i sam taj narodni naziv govori o nekadašnjem postojanju nekakvih zidina, ruševina i asocira nas isključivo na postojanje nekakvog utvrđenaj u prošlosti.

Spomenuta Iovia se spominje, kako vidimo, i u Tabuli, ali kako je u njoj došlo do greške ne možemo točno reći koja se udaljenost odnosi na Ioviu od Sirotitisa ili od Lentulisa. Svakako je Iovia morala biti negdje na magistrali i to u meridijanu s Daruvarskim Toplicama – što je nedaleko današnje Špišić Bukovice.

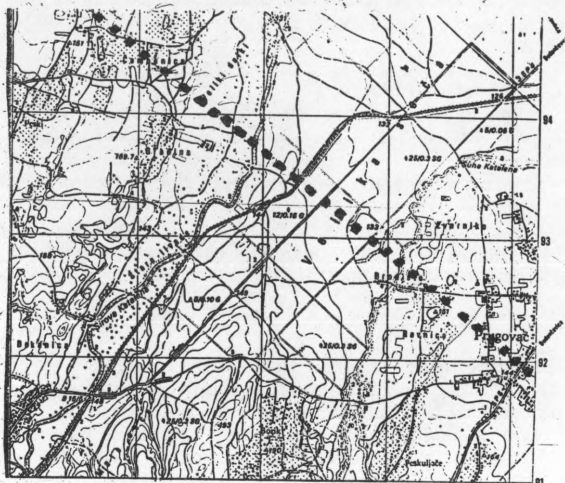
Iz naznačene udaljenosti u Tabuli od Sirotitisa do Iovie, te u itin. Hier. od Serote do Cocconisa, vidimo da bi Iovia i Cocconis trebala biti dva ista naselja, odnosno jedno naselje, međutim, podatak s nadgrobne ploče govori sasvim drugačije: dva različita ali susjedna naselja.

Također se može naslutiti da je postaja Cocconis⁷ bila bliže Iovii nego Seroti (udaljenost prema itin. Hier. od Cocconisa do Serote = X r.m.), što znači da je bila na manjoj udaljenosti od X r.m., jer bi u suprotnom vjerojatno bilo naznačeno da se nalazi kod Serote ili Sirotitisa, a ne Iovie, koja je za razliku od Serote bila mnogo manja (mansio) postaja.

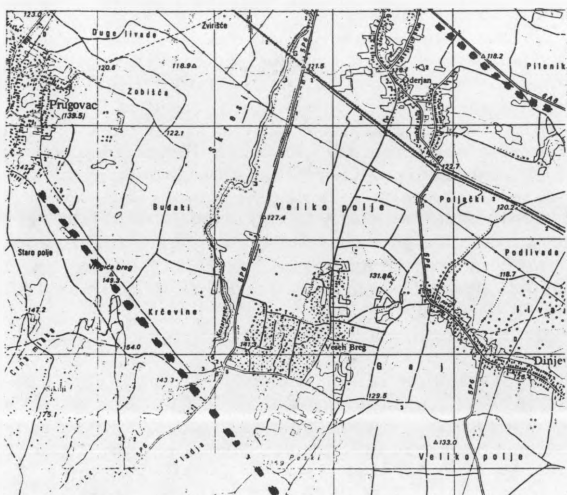
Stoga bi možda udaljenost od Iovie do Sirotitisa u Tabuli bila udaljenost od Sirotitisa ili Serote do Cocconisa prema itin. Hier. (X r.m.), najkompletnijem izvoru (?), a udaljenost koja je naznačena od Iovie do Lentulisa (11,8 km) zapravo udaljenost od Iovie do njoj susjednog naselja prema Poetovii (Cardono).

Na oko 6 km (oko IV r.m.) sjeverozapadno od Špišić Bukovice i to upravo od spomenutog mjesta (Zidina) dolazimo antičkom cestom gotovo do samog Otrovanca odnosno Sedlarice, čak i nešto dalje, oko 500 m sjeverozadno od školskih zgrada u Sedlarici. U ovom prostoru najbliži antički lokalitet (ali i s nalazima iz mladeg željeznog doba – latena) najjužniji je dio samog Otrovanca, gdje je 1972. god. pronađena i ona velika ostava rimskog novca III st. Lokalitet je od trase antičke ceste udaljen oko kilometar prema sjeveru, pa bi ga s njom trebao vezati nekakav sporedni put koji se najvjerojatnije negdje od Sedlarice odvajao od magistralne prema sjeveru.⁸ Na oko 6 km od predjela Zidine kod Špišić Bukovice (ako kod Sedlarice skrenemo prema sjeveru – Otrovanca) doći ćemo upravo do spomenute lokacije.

Oдавde istim odvojkom prema Sedlarici (magistrali –antičkoj cesti) pa zatim magistralom dalje prema Virju na oko VIII r.m. (udaljenost od Iovie do Lentulisa u Tabuli = 11,8 km) dolazimo pak gotovo do samog Prugovca, ali nikako do moguće lokacije Lentulisa, Virja.

Slika 8. Trasa antičke ceste (magistralne) zapadno od Prugovca

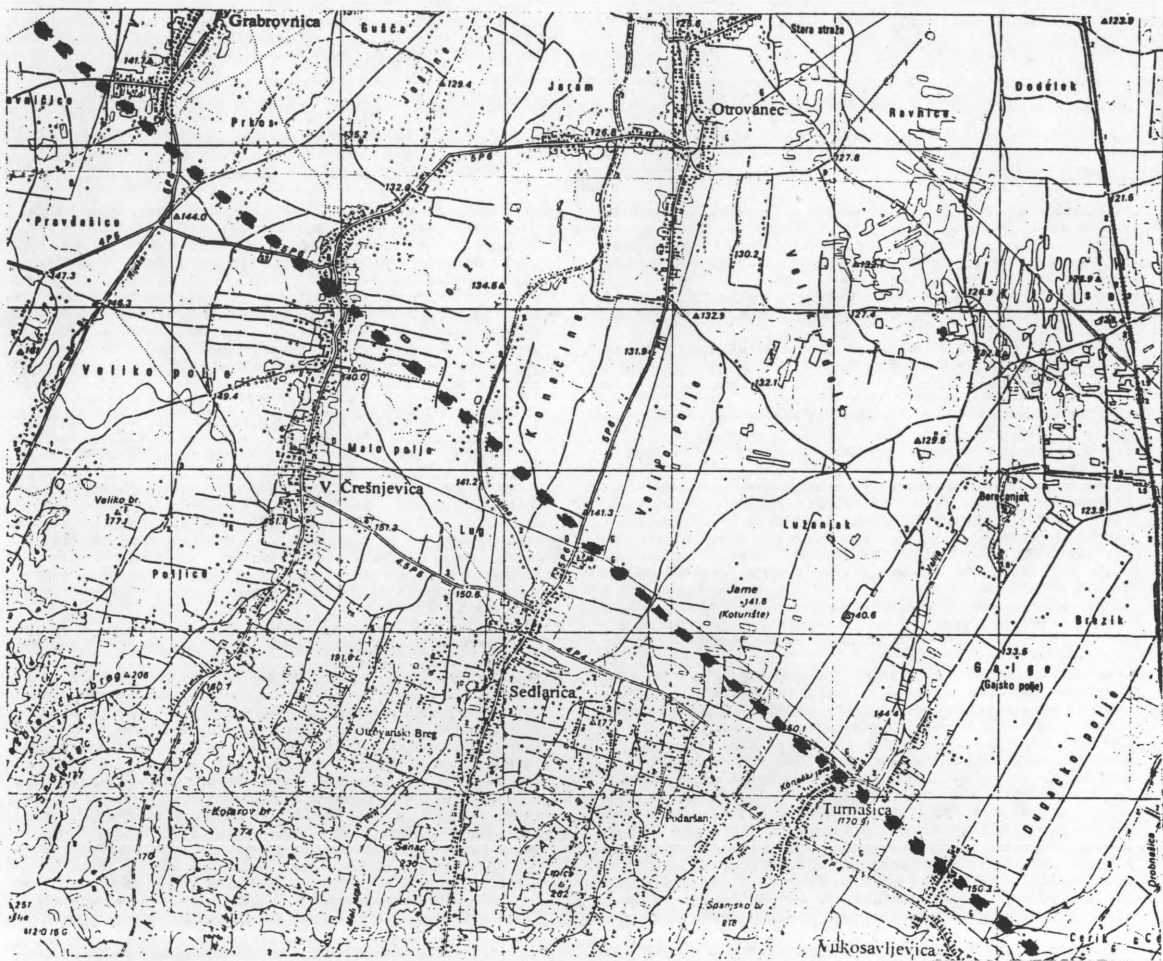

Kada zbrojimo sve spomenute udaljenosti od Serote ili Sirota do Lentulisa, uzimajući u obzir spomenutu pretpostavku dobivamo ovakvu situaciju: X r.m. (Serota – Cocconis = itin. Hier.) + IV r.m. (Cocconis – Iovia = udaljenost Cocconis – Cardone u itin. Hier. minus udaljenost Iovia – susjedna postaja prema Lentulisu, tj. Lentulis u Tubuli) + VIII r.m. (Iovia – Cardone = prema Tabuli udaljenost od Iovie do susjednog naselja prema Lentulisu, tj. do Lentulisa, kako stoji u izvoru, ali mi to uzimamo kao grešku) + X r.m. (Cardone – Lentolis = itin. Hier.) = XXX r.m. (47,3 km) kao i u itin. Hier, a slično stoji i u itin. Ant. (XXXI r.m.)

(mut. Cardone – Car(ro)/dunum)

U obliku Car(ro)dunum postaju kod rijeke Drape-Cardone iz itin. Hier. – još polovicom II st.p.n.e. spominje poznati grčki geograf i astronom Klaudije Ptolomej

Slika 9. Trasa antičke ceste (magistralne) od Prugovca do Grabrovnice

Slika 11. Trasa antičke ceste (magistralne) od Grabrovnice do Vukosavljevica

(6). Prema spomenutoj toponomastici Antuna Mayera (6) toponim bi bio keltskog ili galskog porijekla i potjecao od galske imenice »carre«, što znači kola i »dunum«, što znači utvrda = utvrda od kola. U djelu Gaja Julija Cezara »Galski rat« stoji da su takvu utvrdu (od kola – koleasa) na svojoj seobi u jednoj bici s Rimljanima napravili Helvećani (2).

Kelti u naše krajeve prodiru već od IV. st.p.n.e. nakon čega su živjeli zajedno (u simbiozi) sa starosjediocima Panonima i to pripadnicima plemena Jasa, ali u doba Rimljana pod njihovom političkom vlašću.

Porijeklo toponima ne bih mogli staviti u neku vezu s latinskim zbog raspona vremena od prvog spominjanja tog toponima i početka izravnog utjecaja latinštine na ovdašnju kulturu, koji iznosi više od stoljeća, i premda bi se njegovo porijeklo, da ne postoji ta prepreka, moglo sasvim prihvatljivo izvesti (onaj oblik iz itin. Hier.) iz latinske imenice »cardo« (inis) = međašnica, razdvoj, račva i sl. (odgovaralo bi lokaciji Prugovca uzimajući u obzir spomenute odvojke s antičke ceste blizu tog mjesta). Možda je toponim Cardono latinizirani oblik toponima Car(ro)dunum, koji se pojavio nakon širenja Rimskog carstva i to tako da se možda položaj Car(ro)dunuma izrečen na latinskom slučajno poklopio s izvornim (prvim) toponimom te postaje i naselja koji je drugog značenja.

(mut. Iovia – Ioviae)

Prema Antunu Mayeru toponim naselja bi značio da je to naselje u odnosu na susjedna novijeg datuma (= mlađa naseobina), što se može usporediti sa Sunista = starija naseobina. Toponim nas upućuje na ilirsko porijeklo, međutim, do danas u ovim krajevima nije ustanovljeno obitavanje Ilira ili nekog ilirskog plemena, tj. nisu pronađeni materijalni ostaci koji bi potvrdili prisustvo ilirske kulture slične ili iste onoj s Balkana.

Porijeklo toponima možemo tražiti, a to bi bilo i vjerojatnije, i kod Kelta, odnosno u keltskom jeziku, jer su i oni imali svoga boga (neba) Jova (Iova; 2) po kojem su možda prozvali svoje novo naseljeno mjesto možda u IV. ili III. st.p.n.e.

Prema Antunu Mayeru Iovia bi mogla biti središte župe (6).

Najvjerojatnije su sva ova naselja stradala u prvoj polovici V. st., prilikom provala Atila i njegove vojske u već posljednjim danima nekada moćnog i velikog Rimskog carstva. Sve do dolaska Slavena i njihovog stacioniranja i u ovim krajevima, što se zbilo vjerojatno negdje u VIII. ili IX. st. ovdje nije postojalo nikakvo naselje – barem nam tako govore arheološki nalazi; odnosno zasad nisu pronađeni materijalni ostaci koji bi nam potvrdili postojanje nekakvog naselja u razdoblju između V. i IX. st.

BILJEŠKE:

1. O rimskom limesu vidi između ostalog J. Klemenc, Limes u Donjoj Panoniji, Beograd 1961, 11–12; M. Bulat, Dio Rimske ceste Poetovio – Mursa u Podravini, Podravski zbornik 1983, 263–269...
 2. Posebno je takav prostor kod tzv. Vaktarne, jugoistočno od Grabovnice.
 3. B. Begović, Povijesni spomenici Đurđevca (rukopis); B. Cvetković – D. Kahrčić, Tragom prošlosti Špišić Bukovice, Virovitica 1971, 12–13.
 4. B. Vikić i M. Gorenc (Prilog istraživanju antičkih naselja i putova u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Zagreb 1969, 23) pretpostavljaju dvije trase antičke magistrale u ovom dijelu Podravine i to na temelju broja evidentiranih arheoloških nalazišta. Oni predmišljaju još jednu trasu i to negdje sjevernije od spomenute (po vlažnijem terenu), gdje imamo pronađene i zabilježene ove lokalitete (od današnje Podravske magistrale do rijeke Drave): Podravske Sesvete – Rakovka (neolit-eneolit ?), Podravske Sesvete – Zaberek (kasno bronzano doba), Draganci (kasno bronzano doba), Pitomača – Sodrana (isto), Preložnički berek (isto), Starogradački Marof (isto), Đurđevac (mlađe željezno doba), Ferdinandovac (isto), Kalinovac (isto), Kloštar Podravski (isto), Kloštar Podravski (rani srednji vijek), Medveduška (isto), Stari Gradac (isto), ne računajući mnoštvo drugih srednjovjekovnih nalaza od XIV do XVII st.
- Trasa nekakve stare šljunčane ceste, koja ide paralelno sa spomenutom vidi se u području spomenutih nalazišta samo na jednom mjestu i to u daljini od oko 2 do 3 km između Kloštra Podravskog i Kladara, gdje ide paralelno s današnjom podravskom magistralom na oko 5 do 10 metara od nje (dalje je tu trasu zbog naseljenih prostora, nemoguće pratiti) pa možemo pretpostavljati da je na ovom dijelu Podravska magistrala izgrađena na ili pored trase nekakvog starijeg puta. Možda se ovaj put vezao na onaj kog bilježe lokalna tradicija i koji je dolazio negdje od Korije (odvajao se od antičke ceste) i prolazio pored Starog Graca, te se vezao na neki put koji je dolazio iz Dravske ulice u Pitomači i išao valjda sve do rijeke Drave istočno od Pitomače, a od tuda na zapad prema Kloštru Podravskom, odakle bi se poovno mogao spajati s magistralom i to negdje kod Prugovca. Između Kloštra Podravskog i Prugovca tragovi nekakve stare ceste danas nisu uočljivi, ne bilježi ih ni tradicija. Stoga je moguće, da se trasa nastavljala od Kloštra još dalje prema zapadu, prema Đurđevcu, a možda i Virju, gdje također postoje mogućnosti da se ponovno spajala s vidljivim ostacima antičke magistralne ceste. Da je nekakva cesta morala dolaziti do Pitomače i Drave kod toga mjesta, svjedoče nam nalazi bronzanodobne keramike (kao i jedna kamena sjekira), zatim rimski novac (ona poznata velika ostava novca iz III. st.), nađeni u Dravskoj ulici u Pitomači, dok je pri »deranju«, prema pričanju stanovništva, često Drava znala

- »otkopati« na desnoj obali nekakve »crne čamce« na dubini i preko dva metra. Međutim, stanovništvo ih je redovito upotrebljavalo za ogrjev. Možda se upravo ovdje nalazio neki prijelaz preko rijeke u doba Rimljana (na njihovoj granici) ili možda nekakvo pristanište.
5. Značajno je spomenuti sporednu cestu koja se negdje od Čeplovca spuštala prema Sirovoj Kateleni, gdje se između Suhe i Sirove Katalene, račvala i to tako da je jedan krak išao dalje na jug, do istočne strane Šandrova (od kuda se spušta još južnije, sve do jugozapadno od Severina gdje se spajao s tzv. »via Colomani«), a drugi na sjeveroistok, najvjerojatnije do okolice Prugovca, gdje se ponovno spajao s glavnom magistralnom cestom.
 6. Trasu antičke ceste Ptuj – Osijek mjerio sam, počev od Ptuja, ovom trasom: preko Martijanca (istočno od Varaždina), Ludbrega, Kunovec Brega, južno uz Koprivnicu, sjeverno od Glogovca, Virovitice, pa između Suhopolja i Pčeliča, preko Gornjeg Milanova kod Podravske Slatine, zatim sjeverno od Čačinaca, između Koške i Bizovca, do sjeverno od Cepina, pa do Osijeka. Trasa je mnogo ravnija (što se dobro vidi i iz etape spomenute u ovom članku) nego što se inače smatra, a što sam provjerio još i od Novigrada Podravskog preko Plovinca, Vlaislava, do južno od Koprivnice (po obroncima Bilogore južno od tih mjesta) pa na jednom manjemu dijelu sjeverno od Cvetkovca u koprivničkoj Podravini.
 7. Isto mjesto pod imenom Cucconis spominje itinerar Ravenski, koji inače ne donosi udaljenosti. Nominativ toponima tog mjesta je Cucconae ili Cocconae.
 8. Danas selo Otrovanec sa selom Sedlaricom veže dosta ravna asfaltirana cesta koja se više upotrebljava tek nakon asfaltiranja. Prema kazivanju stanovništva Ortovanca, to je još prije 40-ak godina bio vrlo blatnjavi put, bez današnjeg povišenja. Paralelno s tom cesom na oko 200 do 300 metara istočnije prolazi jedan poljski put koji, kao i ova asfaltirana cesta, veže Sedlaricu s Otrovancom. Od Otrovanca ide od predjela gdje se nalazi spomenuti lokalitet prema jugu i to nešto povišenom terenu sve do račvanja »4 puta« (put koji dolazi od Ortovanca, Črlene Klise južno od Pitomače, od Aršanja na obroncima Bilogore između Sedlarice i Turnašice i jedan manji poljski put koji dolazi u Turnašice), dok kroz nju prolazi i naša spomenuta antička cesta. Stanovništvo okolnih sela pamti da ovaj poljski put postoji od »uvijek«, te da se tim putem još nekad davno išlo u »gorice« u Bilogoru (iz Pitomače, Ortovanca, Kladara). Taj put nije nikada bio šljunčan, međutim, ima mjesta gdje se pored njega može uočiti traka zemljišta (paralelno s njim) različitog od ostalog i s nešto malo šljunka. Možda je upravo to put koji je prije 1500 i više godina vezao lokalitet u Otrovanac s antičkom magistralom, a koji je stjecajem okolnosti sve do danas sačuvala tradicija?

OSNOVNI IZVORI I LITERATURA

1. I. Kukuljević, Panonija rimska, Rad JAZU br. 23, Zagreb 1873, 92 i dalje.
2. Gaj Julije Cezar, Galski rat (prijevod F. Pažur), Varaždin, 27 (knj. I, gl. XXVI) i 1984 (knj. VI, g. XVII).
3. V. Klaić, Atlas za povijestnicu hrvatsku, Zagreb 1888.
4. K. Miller, Weltkarte des Castorius, genannt Die Peutingerische Tafel, Ravensburg 1888.
5. I. Rabar, Poviest carstva rimskoga, knj. II, Zagreb 1889, 319.
6. A. Mayer, Iasi, Vjesnik hrv. arh. društva XVI, Zagreb 1935, 75-79.
7. A. Graf, Übersicht der Atniken Geographie von Pannonien, Budapest, 1936, 63-64.
8. F. Debenham, Discovery and Exploration, London 1960, II. pogl. (fragment Tabule Peutingeriane).
9. J. Klemenc, Limes u Donjoj Panoniji, Zbornik simpozija »Limes u Jugoslaviji«, Beograd 1961, 11-12.
10. F. Šišić, Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Zagreb 1962, 51-52.
11. L. Pareti, Stari svijet, sv. III, Zagreb 1967, 125
12. Enciklopedija Jugoslavije, knj. VI, 495 (»Peutingerova Tabla«).
13. M. Ilijanić, Prilog historiji Varaždina, Varaždinb 1967, 5-6 (dio »Prilog istraživanju kulturne povijesti Varaždina«).
14. B. Vikić - M. Gorenc, Prilog istraživanju antiknih naselja i putova u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Zagreb 1969, 3-23.
15. Isti, Ludbreg - Iovia, Kaj 1970, br. 3-4, 23-26.
16. B. Cvetković - D. Kahrić, Tragom prošlosti Špišić Bukovice, Virovitica 1971, 27.
17. B. Vikić - M. Gorenc, Aqae Iasae - Varaždinske Toplice u antičko doba, Kaj 1973, br. 4-5, 93-110.
18. L. Brozović, Grada za povijest Koprivnice, Koprivnica 1978, 160-161.
19. Z. Lovrenčević, Rimske ceste i naselja u bilogorsko-podravskoj regiji I, Arheološki pregled 21, Beograd 1980, 233-248; II, 22 Beograd 1981, 195-208.
20. Ž. Demo, Draganovec, Koprivnica - antička postaja Piretis (Piretur ?), Arh. pregled 23, Beograd 1982, str. 71-75 (tab. XXXV-XXXVI).
21. E. Tóth, Arch. Ert. 109, 1, 1982, str. 67.
22. M. Bulat, Dio rimske ceste Poetovio - Mursa u Podravini, Podravski zbornik 1983, str. 263-269 (prema rukopisu ing. R. Franjetića).
23. Z. Marković, Arheološka istraživanja u koprivničkoj Podravini (katalog izložbe), Muzej grada Koprivnice 1984 - 85, karta 2.
24. B. Begović, Tri stoljeća Pitomače, Pitomača 1985, str. 16-20.
25. B. Gerić, Povijesni razvoj bjelovarskog kraja od prethistorije do srednjeg vijeka, u knjizi S. Blažekovića »Bjelovar« - monografija, Bjelovar 1985, str. 316.
26. B. Begović, Povijesni spomenici Đurđevca, knj. I, 1986. (rukopis), str. 27-42 + 47-58.